

In memoriam Huno Rätsep

(28. XII 1927 – 26. VI 2026)

Foto: Keel ja Kirjandus (Rahvusarhiiv, ERA.R-2366.1.66)

99. eluaastal lahkus manalateele Tartu Ülikooli emeriitprofessor akadeemik Huno Rätsep, paljude eesti keeleteadlaste armastatud ja unustamatu õpetaja. Kuigi ta lõpetas õppejõutöö juba 1993. aastal, avaldas ta vitaalse teadlasena veel aastatel 2003–2013 ajakirjas Oma Keel artiklisarja eesti sõnade päritolust ning osales 2012. aastal oma 85. sünnipäeva puhul korraldatud juubelikonverentsil „Keeleuuenduse aastasada“, esinedes seal ettekandega „Johannes Aavik 1913. aastal eesti keelt korraldamas“.

Rätsep sündis ja kasvas Tartus, lõpetas 1946. aastal Tartu 1. keskkooli ja läks samal sügisel emakeeleõpetaja Magda Tedre mõjutusel Tartu ülikooli eesti filoloogiat õppima. Kitsamaks erialaks valis ta soome-ugri keeled ja nii sai tema õpetajaks ja juhendajaks professor Paul Ariste. Lõpetanud 1951. aastal ülikooli, jätkas ta õpinguid aspirantuuris, kaitses 1954. aastal kandidaadiväitekirja „Infiniitsed verbivormid soome-ugri keeltes“ ja sai õppejõu koha ülikooli eesti keele kateedris (praegune eesti ja üldkeeleteaduse instituut). Ülikoolis luges ta esimestel aastatel eesti keele ajaloo põhikursust ja erikursusi, õpetas soome ja liivi keelt ning avaldas artikleid, mis tõid talle tunnustuse keeleajaloo uurijana. Pikaks ajaks jäi nii teadusliku käsitluse kui ka õppevahendina kasutusele selle perioodi kokkuvõttena kirjutatud kaheosaline „Eesti keele ajalooline morfoloogia“ (I osa 1977, II osa 1979). Sugulaskeeltest õppis ta aspirantuuri ajal selgeks veel ungari keele ja isegi tõlkis sellest keelest paar ilukirjandustest.

See oli aeg, mida iseloomustas mõtte-ruumi avardamine hariduses ja teaduses. Võidukäiku hakkasid tegema küberneetika, sotsioloogia ja informaatika. Maailma keeleteaduses hakkas samal ajal levima sünkroonne keelekäsitlus, mida Rätsep huviga jälgis. Tema suureks teeneks jääb uute teooriate ja meetodite toomine tänapäeva eesti keele uurimisse ja selle najal uue teadlaspõlvkonna kasvatamine.

1960. aastate algusest hakkas ta pidama loenguid struktuuraallingvistikast ja uutest suundadest keeleteaduses. Artiklis „Pidada sammu keeleteaduse arenguga“ (1961) sõnastas ta eesti keeleteaduse ees seisvad ülesanded: esimeseks ja kõige tähtsamaks sammuks pidas ta uue keeleteadlaste

põlvkonna eriväljaõpet. Andekamatele üliõpilastele hankis tollal veel dotsendina töötanud Rätsep õiguse kavandada õpinguid individuaalse õppeplaani järgi ning moodustas kraadiõppuritest ja noorematest õppejõududest generatiivse grammatika grupi (GGG) nime all tuntuks saanud uurimiserühma, kus hakati rakendama moodsat analüüsimetoodikat eesti keele ehituse uurimisel. Uurimiserühma kuulus peale keeleteadlaste ka matemaatikuid.

Järgmine aastakümme Rätsepa elus oli GGG periood: sõlmiti sidemeid teiste maade keeleteadlastega, korraldati kohalikke ja üleliidulisi konverentse, uurimistulemuste avaldamiseks kutsuti ellu väljaandesarjad „Keel ja struktuur” (kümme köidet 1965–1978) ja „Keele modelleerimise probleeme” (seitse köidet 1966–1975). See tõi kaasa põhimõttelise pöörded eesti keeleteaduse arengus ning Rätsepa õpilastest kasvas hulk hea teoreetilise ettevalmistuse ja laia silmaringiga lingviste, kellest hiljem kujunesid eesti keeleteaduse juhtivad jõud. Sellest arengu-liinist on nüüdseks välja kasvanud Tartu Ülikooli arvutilingvistika uurimiserühm ja keeletehnoloogia eriala.

Kuna generatiivgrammatika kesken-dub eeskätt süntaksile, hakkas Rätsep sel perioodil uurima eesti keele süntaksit, avaldas mitmeid artikleid ja kaitses 1974. aastal doktoriväitekirja, mille laiendatud väljaanne avaldati 1978. aastal monograafia „Eesti keele lihtlausete tüübid”. Uurimus on väljapaistev nii teoreetilises plaanis kui ka läbitöötatud keeleainese hulga poolest. Monograafia pälvis riikliku teaduspreemia ning on tänini hinnatud ja palju kasutatud süntaksikäsitus.

Rätsep oli neid tippkeeleteadlasi, kes tundis huvi ka kirjakeele korraldamise vastu. 1970. aastate lõpul ja 1980. aastate esimesel poolel tegeles ta selle valdkonnaga üsna intensiivselt. 1976. aasta „Õigekeelsussõnaraamatu” (ÕS) ilmumise

järgses mõttevahetuses osutas ta põhi-mõtteliste probleemidele ÕS-i koostamise alustes, avaldas mitu keelekorralduslikku kirjutist, uuris tänapäeva eesti keele sõnavara rikastamise üldprobleeme, juhtis keelekorralduse ja keeleõpetuse komisjoni ning vabariiklikku õigekeelsuskomisjoni.

Üks Rätsepa teaduslikke huvisid läbi terve elu oli eesti sõnavara kujunemine kaugest minevikust tänapäevani. 1972. aastal algatas ta eesti keele kateedri uue sariväljaande „Sõnasõel” (seitse köidet 1972–1986). 1980. aastatel sai ajaloolisest leksikoloogiast tema põhiline uurimisteema. Tugevale teoreetilisele baasile toetudes tõi ta esile uurimist vajavaid valdkondi nii eesti keele sõnavara uurimises kui ka eesti keeleteaduses üldse. Edasiste uurimisteemade kavandamine on suures ulatuses järginud tema programmilises artiklis „Eesti keele uurimise *status quo*: lünki ja väljavaateid” (1987) kirja pandud suuniseid.

Aastatepikkuse uurimistöö kokkuvõtteks ilmus rida eesti ajaloolise keeleteaduse põhja ehitavaid uurimusi. Eraldi esiletõstmist vääriks kindlasti „Eesti kirjakeele tüvevara päritolu” (1983), „Eesti kirjakeele sõnatüvede tuletuskoormus” (1986) ja „Eesti keele tekkimise lugu” (1989). Mitu aastakümnet kogus ja avaldas ta eesti sõnade päritoluseletusi ning uuris, kuidas ja mis liiki uudissõnu keelde tuleb. Kokkuvõtlikud artiklid sellest valdkonnast on näiteks „Eesti kirjakeele sõnavara rikastamise päevaprobleeme” (1983) ja „Uute lihttüvede saamise viisidest eesti sõnavaras” (1992) ning uurimused „Friedebert Tuglase kirjanikusõnavara iseloomulikke jooni” (1988) ja „Sõnateadlik Tuglas” (2006). Valik Rätsepa ajaloolist leksikoloogiat käsitlevaid uurimusi on koondatud Ilmamaa kirjastuse välja antud „Sõnaloo raamatusse” (2002).

Laiahaardelise keeleteadusliku amp-luaa tõttu oli Rätsep hinnatud juhendaja.

Juhendatud üliõpilastööde temaatikas tõusevad esile süntaksi ja sõnavara probleemid. Väärtuslikku ainekku pakuvad näiteks kirjanike eripärast sõnavara ja soome laene käsitlevate üliõpilastööde seeriad.

Rätsep elas pika, tööka ja mitmekülgse elu. Ta oli ülikooli õppejõud üle 40 aasta, sellest ligi 20 aastat kateedri juhataja. Professori kutse sai ta 1977. aastal, 1981. aastal valiti ta Eesti NSV Teaduste Akadeemia liikmeks. 1980. aastail juhtis ta eesti keelele nii Emakeele Seltsi kui ka vabariikliku õigekeelsuskomisjoni esimehena. Rätsep oli autoriteet, kes mõjutas eesti keeleteaduse ja keelekorralduse arengut nii oma programmiliste kirjutiste kui ka tegevuse kaudu paljude otsustuskogude liikmena ja juhina.

1994. aastal nimetati ta Tartu Ülikooli emeriitprofessoriks. Ta oli Helsingi Soome-Ugri Seltsi auliige (1994), Emakeele Seltsi auliige (1995) ja Õpetatud Eesti Seltsi auliige (1997). Rätsep pälvis Eesti NSV Teaduste Akadeemia mälestusmedali (1987), Wiedemanni keeleauhinna (1998), Valgetähe IV klassi teenetemärgi (2001), Tartu Ülikooli suure medali (2007) ja Paul Ariste medali (2010).

On mõttetu proovida hinnata tema tegevusi tähtsuse ja tulemuslikkuse järgi, aga minu ja paljude minu põlvkonna kaaslaste jaoks oli Huno Rätsep eelkõige särav ja kaasahaarav Õpetaja, kelle mõju ja kogemusi oleme püüdnud edasi anda oma õpilastele. Õpetaja on lahkunud, aga tema mõte ja mälestus elavad.

REET KASIK